

TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA İLK KOALİSYON HÜKÜMETİ: CHP-AP KOALİSYONU (1961-1962)

ŞİMŞEK, Derya*
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Koalisyon, parlamenter demokrasilere özgü bir olgudur. Türkiye’de çok partili parlamenter demokratik yapının başlangıcı 1946 olmakla birlikte, iki partili sistemde koalisyonların gündeme gelmesi olanaksızdı. 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından MBK, 15 Ekim 1961’de seçimle yeni bir Hükûmet iş başına gelene kadar, bu çerçeve içinde on yedi ay çalıştı. İhtilal sonrası ilk genel seçimler 15 Ekim 1961’de gerçekleşmiştir. 1961 Anayasa’sına göre Meclis’in yanında ayrıca Cumhuriyet Senatosu kurulmuştu. Seçimler CHP, AP, YTP, ve CKMP arasında geçmiş, milletvekili ve senatörlük için seçimler birlikte yapılmasına karşın, iki ayrı seçim sistemi uygulanmıştır. 27 Mayıs ihtilali sonrasında gerçekleştirilen ilk genel seçimlere katılan dört partiden hiçbiri Millet Meclisi’nde salt çoğunluğa erişememiş, seçimlerin ardından “21 Ekim protokol”ü gerginliği yaşanmıştır. Seçimlerin ardından Cumhurbaşkanı Gürsel, İnönü’ye Hükûmeti kurma görevini yüklemiştir. Artık, Türk siyasal yaşamı yepyeni bir kavram ile tanışmaktadır “koalisyon”. Üstelik birbirine zıt iki parti kurmaktadır koalisyonu; CHP ile kapatılan DP’nin devamı olan AP. Koalisyon Hükûmeti’nin sorunlarından birisi AP’nin bir siyasi af istemini gündeme getirmesi olmuştur. Ayrıca, Albay Talat Aydemir ve arkadaşları, 22 Şubat’ta başarısız bir darbe girişiminde bulunmuşlardır. 22 Şubat’çıların affına ilişkin yasa tasarısının görüşülmesi sırasında, AP Genel Kurulu ile CHP arasında af konusunda varılan anlaşma, AP grubu tarafından kabul edilmeyince İsmet İnönü, 30 Mayıs 1962’de başbakanlıktan istifa etmiş, böylece AP’nin ve CHP’nin iş birliği ile 20 Kasım 1961’de kurulmuş olan Birinci Koalisyon Hükûmeti sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: Koalisyon Hükûmeti, Cumhuriyet Halk Partisi, Adalet Partisi.

ABSTRACT

In Turkish Policy Life the First Coalition Government: CHP-AP Coalition (1961-1962)

Coalition is a phenomenon peculiar to the parliamentary democratic systems. Even the starting date of the multi-party parliamentary democracy in Turkey is

*Başkent Üniversitesi, Atatürk Uygulama ve Araştırma Merkezi Öğretim Görevlisi. **e-posta:** dsimsek@baskent.edu.tr

said to be 1946, the coalitions were something impossible in the two party systems in Turkey at that time. After the coup d'état dated May 27th 1960, National Association Committee worked for seventeen months until a new government was elected with free voting held on October 15th 1961. The first general elections after the insurrection were held on October 15th 1961. According to the Constitution of 1961, a Republic Senate was assembled as well as the General Assembly. The elections were held between the parties namely, CHP (Republican People's Party), AP (Justice Party), YTP and CKMP and two different election systems were held, despite the fact that the elections for the parliamentary and senate candidate members were done together. None of these four parties could reach clear majority in the first general elections held after the insurrection of May 27th. After the elections, a tension emerged known as "October 21st Protocol". President Gürsel assigned İnönü with establishing the government. Turkish policy encountered with a new politic phenomenon at that time known as "coalition". Moreover, two parties which are totally opposite in politics established that coalition; CHP and AP, a sequence of DP which had been closed. One of the problems encountered during the coalition was the political amnesty demand of AP. Besides Colonel Talat Aydemir and his friends attempted to organize a coup d'état but failed on February 22nd. During the negotiation of the draft bill concerning the amnesty of those related with "February 22", the draft agreed on between General Board of AP and CHP related to the aforementioned amnesty was refused by AP group and İsmet İnönü resigned his duty as prime minister on May 30th 1962 thus the first Coalition Government established with the cooperation of AP and CHP on November 20th 1961, was ended.

Key Words: Coalition Government, Republican People's Party, Justice Party.

GİRİŞ

"Koalisyon", kavram olarak Latince "coalescere" (kaynaşmak) sözcüğünden gelmekte, İngilizce "coalition"; belirli bir amaç doğrultusunda birlikte hareket etmek anlamında kullanılmaktadır (M. Larousse, 1985: 367). Siyasi Partiler¹ arasında, ya bir seçim için ya da parlamenter rejimde değişik eğilimlerin temsil edileceği bir Hükûmeti desteklemeyi öngören bir çoğunluk oluşturmak için yapılan anlaşma olarak da adlandırılabilir. Partilerin oluşturduğu "koalisyon", çeşitli ortak amaçlar doğrultusunda gerçekleşebilir. Partilerin oluşturduğu koalisyonun "Koalisyon Hükûmeti" olarak adlandırılabilmesi için partilerin Hükûmete üye vermeleri ve bir "koalisyon protokolü" ya da bir "ortak programda" anlaşmaları gerekmektedir (Larousse, 1986: 6851; **Türk Ansiklopedisi**, 1975: 138).

¹ Siyasi Partiler Kanununa göre: "Siyasi Partiler, toplum ve devlet düzenini ve kamu faaliyetlerini, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ve özel kanunlarına göre mahalli idareler seçimleri yolu ile ve belirli görüşleri yönünde yönetmek, denetlemek ve etkilemek için sürekli çalışma amacı güden ve propagandaları açık olan kuruluşlardır". (Topkaya, 1969: 59; Girgin, 1982: 470-475)

Koalisyon, parlamenter demokrasilere özgü bir olgudur. Genelde, iki büyük partiyi esas alan, ancak daha sonra bu partilerin doğurganlığı ile ortaya çıkan koalisyonlar, ülkemizde de CHP-DP ikili sistemi çatırdaması sonucunda ortaya çıkmıştır. Türkiye’de çok partili parlamenter demokratik yapının başlangıcı 1946 olmakla birlikte, iki partili sistemde koalisyonların gündeme gelmesi olanaksızdı (Kara, 2004: 18-26).

27 Mayıs 1960 tarihinde askerin yönetime el koyması, Ankara ve İstanbul’da halk, bilhassa her iki kentteki büyük öğrenci kitlesi ve genelde aydınlar arasında, büyük bir sevinçle karşılandı (Zürcher, 2003: 351-352). 27 Mayıs, CHP, bürokrasinin önemli bir kısmı, üniversite öğretim üyeleri, basın ve gençlik hareketi tarafından da desteklenmekteydi. 38 kişiden oluşan Millî Birlik komitesi on yıllık DP iktidarını, Atatürk ilkelerine aykırı tutum ve davranışlar içinde olmak, ülkeyi kardeş kavgası içine sürüklemek ve otoriter bir tek parti yönetimini kurmakla suçluyordu (Demirel, 2002: 23) MBK ilk günlerde sadece ismen vardı. Darbe sabahı İzmir’den gelen Cemal Gürsel, MBK lideri ilan edilmişti² (Ahmad, 1996: 164). Darbenin ertesi günü İstanbul ve Ankara başta olmak üzere sıkıyönetim ilanları duyurulmuştu. (BCA, Tarih: 28.04.1960, Dosya: 2/2, Fon Kodu: 30.18.01, Yer No: 154. 91. 9.).

1960 ordu müdahalesinin ardından gelen ve 1965 yılına dek süren gelişmeler, Türk demokrasisinin 1980’lere dek uzanan orta vadeli geleceğini belirlemiştir. Kalıcı ve istikrarlı ve üstelik demokratik olması tasarlanan yeni bir sivil ya da “normal” dönemin koşulları, “anormal” ve “çalkantılı” bir yarı asker yarı sivil görünümlü ve üstelik çok uzun bir geçiş dönemi ile siyaset sahnesinde görmekteyiz (Cizre, 2002: 53).

a. İlk Koalisyon Öncesi Gelişmeler

27 Mayıs 1960 darbesinin ardında Milli Birlik Komitesi, 15 Ekim 1961’de seçimle yeni bir Hükûmet iş başına gelene kadar, bu çerçevede içinde on yedi ay çalıştı. Bu on yedi aylık süre içinde de, Türkiye’nin geleceği bakımından büyük önem taşıyan pek çok olay cereyan etti (Weiker, 1967: 34-35).

² Zürcher, konu ile ilgili olarak: “Bu darbenin, kırklı yaşlardaki bazı köktenci albay, binbaşı ve yüzbaşından oluşan gizli tertipçiler tarafından yıllardır süren planlamanın ürünü olduğu bilinmektedir. Mayıs 1960 gelindiğinde darbe yapabilecek duruma gelince bir iki başarısız girişimden sonra gereksindikleri göstermelik kıdemli subayı da buldular. Bu kişi, Milli Savunma Bakanı’na siyasal durumu yorumladığı bir mektup yazdıktan sonra 3 Mayıs’ta mecburi izne çıkarılan Kara Kuvvetleri eski Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel’di. Gürsel darbeye başkanlık etmeyi kabul etmiş ama darbenin düzenlenişine ilişkin ayrıntılara karışmamıştı. Darbe başarıya ulaştığında, İzmir’deki evinden askeri uçakla Ankara’ya getirildi. Ordu iktidarın bundan böyle Orgeneral Gürsel başkanlığındaki Milli Birlik Komitesi’nin elinde olduğunu duyurdu, fakat komitenin tam işlevi de üyeleri de bir süre belirsiz kaldı. Darbenin ertesi günü Cemal Gürsel’in Devlet Başkanlığı, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı olduğu açıklandı”. (Zürcher, 2003: 351-352)

MBK ilk kurulduğu andan itibaren, olabildiğince çabuk iktidarı sivillere devretmek isteyenler ile partilerin politik faaliyetine izin verilmeden önce ülkenin siyasi yapısını değiştirecek reformları gerçekleştirmek isteyenler olarak ikiye bölünmüştü. İkinci gruptakilerin planı; askeri yönetimin en azından dört yıl, gerekirse daha fazla sürmesini gerektirdiği idi. Gürsel'in ve generallerin yönettiği birinci grup ılımlılar, albay ve daha aşağı rütbeli subaylardan oluşan ikinci grup radikaller ya da aşırıları olarak anıldı. Başlangıçta radikal grubun konumu güçlüydü. Bu grubun üyeleri politika alanında önemli bir etki gösterebiliyorlardı. Alt rütbeli subaylar, üst rütbeli meslektaşları olmadan Hükûmeti devirmeyi başarmışlardı; bu kez de generallere karşı aynı şeyi yapmamaları için hiçbir neden yoktu. Dolayısıyla iki grupta birbirlerine karşı bir darbe korkusu içinde yaşıyordu. MBK'da rakiplerine karşı üstünlüğü ilk ele alan generaller oldu (Ahmad, 1996: 167-169).

260 generalden 235'ini ve 5000 kadar albay ve binbaşığı emekliye sevk eden 3 Ağustos kararını MBK'dan zorla çıkartanlar hiç kuşkusuz ki, radikaller grubu idi. Gerçi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin üst kademelerinde ki aşırı bir yığılma olduğu herkesçe bilinen bir şeydi, ama emekliliğe sevklerinin esas nedeni, o kişilerin siyasal güvenirliliğinden kuşkulandırılması idi. Ordudan sonra sıra üniversitelere geldi. Radikaller, Ekim ayında 147 üniversite öğretim üyesini üniversiteden attıracak bir kararı zorla ve hızla geçirecek kadar güçlüydü. Ancak seçimlerde kullanılan ölçütlerin net olmaması güçlü bir tepkiye yol açtı, bütün rektörler istifa ettiler. Bu akademik protestonun şiddeti askeri liderleri şaşırttı ve bu kararı geri almak için hemen görüşmelere başlandı. Sonunda öğretim üyelerine kürsüleri iade edildi, ama bu ancak Mart 1962'de gerçekleşebildi (Zürcher, 2003: 354; Weiker, 1967: 34-35).

13 Kasım 1960'da Gürsel, beklenmedik şekilde MBK'nin dağıtıldığını ve en bilinen köktencilerin 14'ünü dışta bırakan yeni bir MBK'nın kurulduğunu duyurdu. Geçici Anayasa, MBK üyelerinin ağır suç haricinde görevden azledilemeyeceğini öngördüğü için 14'ler yurtdışındaki Türk büyükelçiliklerine ateşe olarak atanarak ülkeden uzaklaştırıldılar (Zürcher, 2003: 354; Weiker, 1967: 34-35).

Millî Birlik Komitesi, yeni anayasayı hazırlama görevinin İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar'ın başkanlık ettiği profesör grubuna verildiğini ilan etti. Aynı zamanda, bütün siyasi partilerin faaliyetleri yasaklandı (Weiker, 1967: 85; Ahmad, 1996: 164). Onar başkanlığında beş hukuk profesörü Ankara'ya getirildi. Bu profesörler ertesi gün, bir bildiri yayınladılar. Bu bildiride profesörler, DP Hükûmeti'nin (özellikle de Tahkikat Komisyonlarını kurduğu için) Anayasa'ya aykırı davranmış olduğu ve bu yüzden meşruluğunu yitirdiği gerekçesiyle müdahaleyi haklı gösterdiler. Bu yorum MBK tarafından kabul görünce, ordu DP'yi doğrudan karşısına almış oldu ve ordunun partiler üstü olma iddiası son buldu. 31 Ağustos'ta DP'nin çalışmaları durduruldu ve 29 Eylülde parti kapatıldı (Zürcher, 2003: 352). Profesörler ekibiyle desteklenen MBK, 12 Haziran'da, hem

darbeye hem MBK'nin varlığına yasal bir dayanak sağlayan geçici bir anayasa yayınlandı.³ Ordu tarafından darbe sonrası kurulan teknokratlar kabinesi yalnızca bir yürütme organıydı. Bütün önemli siyasal kararlar MBK tarafından alınıyordu. (Zürcher, 2003: 354; Ahmad, 1996: 166).

Başlangıçta MBK darbeciler ve aralarında, Gürsel gibi ordunun saygısını kazanmış bazı kıdemli subaylardan oluşuyordu. Başarılı olmasına ve bütün Silahlı Kuvvetlerin darbeyi desteklemesine rağmen MBK, Silahlı Kuvvetleri temsil etmiyordu. 1960-1961 yıllarında üst rütbeli subaylar, MBK'nın yalnızca orduyu ilgilendirebilecek konulara müdahalesinden ve ordu hiyerarşisini bozmasından artan şekilde kaygılanmaktaydılar. Ordu üst kademesi, alt rütbede ki subayların gelecekte kendi başlarına yapabilecekleri bağımsız herhangi bir eylemi önlemek amacıyla *Silahlı Kuvvetler Birliği*'ni kurdu. Silahlı Kuvvetler Birliği 1961-1962 yıllarında, sivil siyasetçilere 27 Mayıs öncesinin siyasetine dönmemelerini ikaz eden muhtıralarla siyasete birçok kez müdahalede bulundu. Bunu insiyatifi elde tutmak ve sivil siyasete dönülmesine karşı çıkan köktenci subayların kendi başına eyleme geçmelerine engel olmak amacıyla yapıyorlardı. Başına buyruk bir eyleme karşı duyulan korkunun hiç de boşuna olmadığını Albay Talât Aydemir'in eylemleri kanıtlayacaktı. (Zürcher, 2003: 355).

13 Ocak 1961 tarihinde siyasal partilerin faaliyetleri üzerindeki yasak kaldırıldı; ayrıca partilerin faaliyetlerine devam etmelerine ve bir ay içerisinde başvurmak kaydıyla, yeni partiler kurulmasına izin verildi (Akbaş, 1989: 56).

MBK'de Ekim 1960'ta yapılan tasfiye, iktidarın parlamenter demokrasiye dönüşten yana olanların elinde olduğunun açık bir işareti olmuştu. O tarihten sonra kurumlar oldukça hızlı şekilde yerlerini almaya başladı. Yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirilmiş olan profesörler kurulu, başlangıçta çalışmalarını bir ay içerisinde tamamlamayı tasarlamıştı. Ama çalışmalar, bilhassa kurul içerisindeki görüş farklılıklarından dolayı beklenenden yavaş ilerliyordu. Başkan Onar'ın liderlik ettiği üç kurul üyesi siyasetçilere çok az güven duyduklarından onların elini kolunu bağlayacak ayrıntılı bir metinden yanaydı. Öteki iki üyesi ise (Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli), sistemi geliştirmek için siyasal partilere azami hareket olanağı verecek bir anayasadan yanaydı. Eylül başlarında Onar, Tunaya ve Giritli'yi kuruldan çıkardı. Bu olaydan sonra, 17 Ekim'de MBK'ye bir anayasa taslağı sunuldu. Fakat bu arada da Ankara Üniversitesi'nden bir grup hukuk profesörü, PROF. Yavuz Abadan'ın önderliğinde kendi anayasa taslaklarını hazırlamış bulunuyordu. Bu grubun ısrarıyla, anayasa metnini tamamlama görevi

³ Geçici Anayasa aynı zamanda MBK'nın yetkilerini de tanımlamaktaydı. Bu belgeye göre; bir genel seçim yapıldıktan ve yeni anayasa yürürlüğe girdikten sonra Büyük Millet Meclisi'nin tekrar yönetimi devralmasına kadar MBK, Türk milleti adına egemenlik hakkını kullanacaktı. MBK, yasama yetkisini doğrudan, yürütme yetkisini Devlet Başkanı'nın atadığı ve MBK'nın onayladığı bakanlar kurulu aracılığıyla kullanacaktı. MBK'nın bakanları görevden alma yetkisi vardı; fakat sadece Devlet Başkanı bakanları atayabilirdi. Sadece yargı yetkisi MBK'dan bağımsız bırakıldı; gerçi yine de ölüm cezalarını onaylama ya da veto etme yetkisine sahipti. (Ahmad, 1996: 166)

bir kurucu meclise verildi. Kurucu Meclis, bir üst kuruluştan (MBK) ve kalan siyasal partilerin (CHP ve CKMP), meslek kesimlerini ve vilayetlerin 272 temsilcisiinden oluşan bir alt kuruluştan (Temsilciler Meclisi) oluşuyordu. Kurucu Meclis ilk toplantısını 6 Ocak 1961’de yaptı. Bu tarihten sonra çalışmaların çoğu, Prof. Enver Ziya Karal ve Prof. Turhan Feyzioğlu’nun başkanlık ettikleri, Kurucu Meclis’e bağlı 20 kişilik Anayasa Komitesi tarafından yürütüldü. Buradaki tartışmalar sonucu ortaya çıkan metin, 1924 Anayasası’ndan bariz şekilde farklıydı. Yeni Anayasa’nın yazarlarının esas amacı, Millet Meclisi’ni başka kurumlarla dengelemek suretiyle, DP’nin (ve ondan önce CHP’nin) sahip olduğu türden bir iktidar tekeline engellemektir. Eski yapıda, Millet Meclisi’nde çoğunluğa sahip olan parti neredeyse sınırsız bir hareket özgürlüğüne sahipti (Zürcher, 2003: 356).

1961 Anayasası’nda, MBK yönetiminin de ısrarla üzerinde durduğu, iktidarları, hatta Millet Meclisi’ni denetleyecek kurumların oluşmasıydı. Ki Cumhuriyet Senatosu ve Anayasa Mahkemesi, bu amaçla oluşturuldu (Gevgili, 1987: 181-183). Cumhuriyet Senatosu’nun kurulması ile meclis iki kanatlı hâle gelmişti⁴. Bütün yasalar her iki meclisten geçmek zorundaydı. Senato üyeleri, Cumhurbaşkanı tarafından atanacak kontenjan üyeleri haricinde, seçimle geleceklerdi. Anayasaya aykırı gördüğü yasaları reddedebilen bağımsız bir Anayasa Mahkemesi getirilmiş, yargı kurumu, üniversiteler ve kitle iletişim örgütlerinin tam özerklikleri güvence altına alınmıştı. Ayrıca tek bir partinin Millet Meclisi’nde ezici çoğunluk elde etmek olanağını azaltmak için nisbi temsil sistemi getirilmişti. Önemli olan bir husus, Anayasa’da belirtilen “*Millî Güvenlik Kurulu*”nun kurulması yoluyla orduya ilk kez anayasal bir rol verilmesiydi. Millî Güvenlik Kurulu Aralık 1962’de yasayla kuruldu (Zürcher, 2003: 356-357).

Ancak çıkarılan 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, ülkedeki bütün siyasi partileri aynı modele göre örgütlemek zorunda bırakmıştır. Bu yüzden siyasi partiler siyasal katılmayı, çoğulcu demokratik düzen içinde rejimi yönlendirecek biçimde yönlendirme olanağını büyük ölçüde yitirmişlerdir. 1960’dan sonra siyasi parti örgütlenmesi, devletin siyasi örgütlenmesi ile tamamen çakışmıştır. Siyasi Partiler Kanununa göre partiler ancak il ve ilçelerde yerel örgütler kurabilmekte, muhtarlık bölgelerinde ise birer temsilci bulundurabilmekteydiler. Bunun sonucunda tek tür bir örgütlenmeyi zorunlu saymıştır (Kabasakal, 1991: 239).

1961 Anayasası, bir yandan ülkede köktenci dönüşümleri yapabilecek iktidarları sınırladığı gibi, bir yandan da klasik tüzel hak ve özgürlüklere o güne

⁴ 1961 Anayasası, önceki anayasadan kökten farklıydı. Çift Meclisli Parlamento sisteminde; Alt meclis, Millet Meclisi’nde nisbî seçim sistemiyle 4 yıl süreyle seçilen 450 milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu’nda çoğunluk seçim sistemiyle 6 yıllığına seçilen 150 üyeden oluşan, 1/3’i iki yılda bir yenilenecek olan 150 senatörden oluşacaktı. Bu 150 senatörden başka Cumhurbaşkanı tarafından atanacak olan 15 kontenjan senatörü ve yine yeni anayasanın verdiği bir hakla, TBMM’nin yasama faaliyetine başlamasından sonra ordudan emekliye ayrılan MBK üyeleri de “Tabii Senatör” sıfatıyla Cumhuriyet Senatosu’nda yer alacaklardı (Ahmad, 1996: 186; Çavdar, 1996: 103-104; Weiker, 1967: 96)

kadar tanınmayan bazı güvenceleri sağlıyordu. 27 Mayıs sonrasında yeni politik yaşam bu koşullar altında başlayacaktı. Siyasal yaşam üzerine genelde hiçbir sınırlama getirilmemiş olmasına karşın, 1950-1960 döneminin iktidarı olan ve Anayasayı ihlalle suçlanan DP'nin aynı ad altında politik yaşama dönemeyeceği, DP'nin ileri gelen siyaset adamlarının politika yapamayacakları kabul edilmişti (Çavd.ar, 1985: 2089).

Türk halkının siyasal açıdan kendini ifade etmesi için ilk fırsat, 9 Temmuz 1961'de anayasa için yapılan halkoylaması idi. Halkoylamasında 27 Mayıs güçleri beklenmedik ciddi bir darbe yedi. Anayasa % 38.3'e karşı yüzde 61.7 oyla kabul edilmişti ama Hükûmet'in Anayasa lehindeki propaganda çabaları göz önüne alındığında, % 38.3 oranının son derece yüksek olduğunun kabul edilmesi gerekiyor. Bu, hiçbir örgütlenmesi olmadığı hâlde Menderes taraftarı seçmenin büyük ölçüde aleyhte oy verdiğini gösteriyordu. Bu eğilim 15 Ekim 1961'de yapılan parlamento seçimlerinde de doğrulandı (Zürcher, 2003: 358; Ahmad, 1976: 234).

Referandum, doğrudan doğruya Anayasa ile ilgili olmaktan uzaktı, zira referandum hemen herkes tarafından, askerî rejimin onaylanması ya da onaylanmayışı ile ilgili bir referandum olarak kabul ediliyordu. Temmuz ayındaki durum, gelecek seçimlerde ne askerî rejimin genel bir memnunlukla karşılanacağı, ne de CHP'nin bir zafer kazanabileceği konularında ihtar mahiyetini taşıyordu (Weiker, 1967: 92).

b. 1961 Seçimleri

1961 yaz aylarında Türkiye bir kez daha çok partili siyasi yaşam yolundaydı. Siyasi partilerin yeniden kurulmasına 12 Haziran 1961'de izin verilmiş ve ertesi ay yeni partiler ortaya çıkmaya başlamıştı (Ahmad, 1996: 172).

Eski DP'nin oy tabanı,⁵ birçok politikacıya böyle bir toplumsal tabanı âdetâ altın tabak içerisinde sunmuş gibiydi. Dolayısıyla DP'nin bu mirasını paylaşımına yönelik ciddi boyutlara ulaşan bir savaşım verilmekteydi. Bu mirasın bölüşümü için üç parti ortaya çıktı: Bunlar AP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi⁶ ve Yeni Türkiye Partisi⁷'dir. Osman Bölükbaşı'nın liderliğinde oluşan Cumhuriyetçi

⁵ Demokrat Partinin tabanı: Büyük kentlerdeki ticaret burjuvazisi, yeni yeni palazlanan sanayiciler, eşraf, büyük toprak sahipleri, hatta bir yerde feodal ağalar bu tabanın sınıfsal temelini meydana getirmektedir. (Çavdar, 1985: 1990; Weiker, 1967: 101-134)

⁶ Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi: 1958 Ankara, kurucu ve yöneticileri: CMP (1954'te Ankara'da kuruldu. Kurucu ve yöneticileri: Osman Bölükbaşı, Ahmet Bilgin, Nureddin Arıçoğlu, Enis Akaygen, Ahmet Tahtakılıç, Suphi Batur) ile Köylü Partisi (1952'de Ankara'da kuruldu. Kurucu ve yöneticileri: Ord. Prof. Ethem Menemencioğlu, Prof. Remzi Oğuz Arık, Tahsin Demiral, Hakkı Kamil Beşe, Dr. Süreyya Endik, Yusuf Ziya Eker, Asım Günc, Asaf İlbay, Cemil Kantemir, Dr. Cezmi Türk) kurucuları. Genel Başkan: Osman Bölükbaşı, Fuat Arna, Enver Kök, Ahmet Bilgin, Tahsin Demiray, Yusuf Ziya Eker, Nureddin Arıçoğlu, Hasan Dinçer, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen. 1969'da CKMP, MHP adını aldı. (Soysal, 1985: 2016-2017; Weiker, 1967: 101-134)

⁷ Yeni Türkiye Partisi 1961 yılında Ankara'da kuruldu. Kurucuları: Ekrem Alican (Genel Başkan),

Köylü Millet Partisi, Kamil Kırkoğlu gibi köktencileri de barındıran karmaşık bir yapıya sahipti. Yeni Türkiye Partisi ise 1950’li yıllarda “ispat hakkı” savaşını veren ve Hürriyet Partisini kuran akımın kaynaklarına dayanıyordu. Daha ilk anda bile tespit edileceği gibi, DP’nin gerçek mirasçısı olarak ortaya AP çıkmaktaydı (Çavd.ar, 1985: 2090; Weiker, 1967: 101-134).

Adalet Partisi, Ragıp Gümüşpala’nın önderliğinde 11 Şubat 1961’de kuruldu. İlk anda parti DP’nin oy mirasına konmak isteyen diğer partiler gibi kabul edildi. Zaten programı da ana hatlarıyla DP programının yeni Anayasasının gereklerine uydurulmuş bir şekli hâlindeydi. Gerçi ilk programın hazırladığı sırada yeni Anayasa tüm boyutları ile ortada bulunmuyordu ama, içereceği ilkeler belliydi. Örneğin planlama teşkilatının kurulacağı, ekonomik kalkınmanın plana bağlanacağı açıktı. Oysa tamamen özel girişim ve serbest piyasa yanlısı olan AP bu durumu kendi programına geçirmezlik edemezdi. Ondandır ki programda karma ekonomi ilkesi benimsendi. Nitekim Anayasa oylaması sırasında “*hayır’da hayır vardır.*” sloganı arkasında Anayasa’ya karşı propagandanın yürütülmesi bu çabaların ilk örneğidir.

Türkiye kamuoyunu meşgul eden en önemli konu, darbeden sonra tümü de tutuklanan eski DP liderlerini kaderi konusuydu. sonunda 123 kişi beraat etti, 31 kişi ömür boyu hapse, 418 kişi daha hafif cezalara ve 15 kişi ise ölüm cezasına çarptırıldı. Bunlardan 11’i çoğunluk oyuyla ölüme mahkûm olmuştu ve cezaları MBK tarafından hafifletildi. Öteki dört kişinin, yani Bayar, Menderes, Zorlu ve Polatkan’ın ölüm kararları ise oy birliği ile verilmişti. Bayar’ın ölüm cezası, ilerlemiş yaşı ve sağlık durumu nedeniyle hafifletildi. 16 Eylülde Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu ve 17 Eylül’de de Adnan Menderes idam edildi (Zürcher, 2003: 360-362; Ahmad, 1976: 237)

27 Mayıs 1961 İhtilalı sonrası ilk genel seçimler 15 Ekim 1961’de gerçekleşmiştir. Seçimlerde, CHP’nin dışında yeni kurulan; Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP), ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) yarışmıştır. Milletvekili ve senatörlük için seçimler birlikte yapılmasına karşın, iki ayrı seçim sistemi uygulanmıştır. Senato seçimleri çoğunluk sistemine, milletvekili seçimleri ise nispi temsil esasına göre yapılmıştır. Seçim şu sonuçları aşağıdaki tabloyu ortaya çıkarmıştır (Kara, 2004: 48-49).

Milletvekili seçimi;

Parti	Aldığı Oy	Oranı (%)	M. vekili sayısı
AP	3. 527. 435	34,3	158
CHP	3. 724. 752	36,7	173
CKMP	1. 415. 390	14	54
YTP 1.	391. 934	13,	7 65
Bağımsız	81. 732	0,8	

Senatör Seçimi;

Parti	Aldığı Oy	Oranı (%)	M. vekili sayısı
AP	3. 560. 765	35,5	71
CHP	3. 734. 285	37,2	36
CKMP	1. 350. 892	13,5	16
YTP 1	401. 637	14	27
Bağımsız	39. 558	0,4	

Sonuçlar, siyasi ve toplumsal yapıyı değiştirmeden iktidarı sivilere devretmenin tehlikelerine karşı uyarıda bulunanların öngörülerini doğruladı. Bu sonuçlar içeride ve dışarıda, Menderes'in bir zaferi ve 27 Mayıs rejimine karşı bir kınama oyu olarak yorumlandı (Ahmad, 1996: 175). 1961 seçimi tabandaki parçalanmaya karşın AP açısından bir başarı kabul edilebilir. AP, bu seçimlerde oyların % 35'ini almıştı. Bunun sonucu Senato'da birinci parti ve Mecliste ikinci parti durumuna gelmişti. (Çavd.ar, 1985: 2090).

CHP dört yıl öncesine oranla daha az oy almıştı. AP, eski DP'nin oylarının hepsine ulaşamamıştı. AP gibi DP'lilere kapılarını açan YTP de önemli bir oy olarak, bir yandan AP oylarını bölerken, diğer yandan AP gibi eski DP'nin devamı olduğunu iddia edecek ve politikasını bu merkezde yürütecek kadar, seçimde başarılı olmuştur. AP ve YTP'den sonra kapatılan DP'nin bir kısım oyu da CKMP'ye gitti. CHP'nin beklediği oyu alamaması, AP, YTP ve CKMP'nin de DP'nin oylarını paylaşması, partilerin çoğunluğu sağlayamamalarına neden oldu (Weiker, 1967: 125-131).

1961 seçimlerinde AP'nin DP çizgisinde olduğu daha açık ortaya çıktı. Yapılan propagandalarda sürekli olarak "Gözlerimize bakarsanız, anlarsınız." teması işlenerek Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun idamlarından duyulan keder ve isyan vurgulandığı gibi, birçok Demokrat Partilinin yakınının aday olarak ilan edilmesi de bu durumu pekiştirmekteydi. AP'nin o günlerdeki sloganını tek cümlede, hatta tek sözcükte toplamamız mümkündür: "Af" (Çavdar 1985: 2090).

Seçimden iki gün sonra, daha seçim sonuçları kesinleşmediği, oyların tasnifi tamamlanmadığı halde sağduyu için, koalisyon Hükûmetinin faydalı olabileceği, ancak Koalisyon Hükûmetinin gerektiği şekilde işleyebilmesi için, mecliste zaman zaman güvenoyu isteyebileceği, bunun içinde koalisyonu destekleyen bir çoğunluğun olması gerektiği konuşulmaya başlanmıştı. Hatta başbakan isimleri dahi konuşulmaktaydı (**Cumhuriyet**; 17.11.1961).

1961 genel seçim sonuçları Türkiye'yi başka bir krizin eşiğine getirdi. Ordu alması gereken tutum konusunda bölündü ve Talat Aydemir gibi subayların öncülük ettiği belli gruplar, seçim sonuçlarının iptal edilmesini, siyasi partilerin ve MBK'nin dağıtılmasını ve bir askeri cunta rejiminin kurulmasını istiyorlardı. Bu gruplar kuşkusuz etkili ve potansiyel tehlikeydiler. Generaller, alt rütbeli subaylarla bağlantıyı koparıp onlara bağımsız hareket etme şansı vermenin tehlikesini 27 Mayıs deneyiminden öğrenmişti. Seçimlerden sonra SKB, alt rütbeli subayların müdahale tehlikesini etkisiz kılmak için acil önlemler alacak kadar durumu ciddiye aldı (Ahmad, 1996: 176-177).

Koalisyon tartışmaları sürerken Meclis'in önünde önemli bir mesele duruyordu: Cumhurbaşkanlığı seçimleri. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde CHP adayının seçilmesi CHP'nin yeterli çoğunluğu sağlayamayacağı için mümkün olmadığı gibi, AP adayının seçilmesi de aynı derecede mümkün görünmemektedir. Çünkü bunun için CHP dışındaki üç partinin anlaşması gerekiyordu ki bu zayıf bir olasılıktı. Üç partinin de tam bir anlaşmaya varamayacakları, hatta parti grupları içinde bile çatışmaların olabileceği öngörülmektedir. Cumhurbaşkanlığı seçimleri bir şekilde sonuçlansa bile CHP karşısındaki partiler koalisyon Hükûmeti oluşumunda da anlaşamayacaklardı. Çünkü CKMP yöneticileri, muhalefette kalmayı ve herhangi bir şekilde koalisyona yanaşmamayı bir sonraki seçimler için taktik olarak görüyordu (Yalçın, 1961: 3).

Cumhurbaşkanlığı için en çok Cemal Gürsel ve Alı Fuat Başgil'in isimleri geçmekteydi. AP, CKMP ve YTP'lilerin büyük çoğunluğunun Başgil'i destekleme niyetinde oldukları biliniyordu⁸. Bununla birlikte AP lideri Ragıp Gümüşpala, Alı Fuat Başgil'in desteklenmesine karşıydı. Bazı AP'liler ise Ragıp Gümüşpala'ya rağmen, Başgil'in desteklenmesini öneriyorlardı. Gümüşpala, Başgil'in aday gösterilmesinin, ortamı 27 Mayıs öncesine getirebileceği endişesini taşımaktaydı (Toker, 1969: 277). Millî Birlik Komitesi'nin, dolayısıyla ordunun adayı Cemal Gürsel'di. AP'nin ve Gümüşpala'nın ikna edilmesi sonucu Başgil hem adaylıktan hem de milletvekilliğinden ayrıldı. Fakat siyasi bunalım böylece sona ermiyordu (Çavd.ar, 1983: 2090).

⁸ Destek konusunda Ali Fuat Başgil, kendi hatıratında şunları söylemektedir: "Başta Adalet Partisi olmak üzere, Yeni Türkiye ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partileri Milletvekilleri grup grup ziyaretime geliyorlardı. Gelenlerin hepsi, benim Cumhurreisliği'ne adaylığımı koymamı istiyorlardı... Kendi elimle bir adaylık beyannamesi yazarak imza edip verdim. Bir iki saat sonra, bana gösterdikleri bu beyannameye eklenen kağıt tabakaları her üç partiden milletvekilleri imzalarıyla dolmuştu." (Başgil, 1990: 96)

20 Ekim 1961 günü Başbakanlıkta bir toplantı yapan MBK üyeleri, Milli Koalisyon düşüncesini faydalı gördüklerini, fakat bu düşüncenin gerçekleşmesi için parti gruplarının karar vermesi gerektiğini, bu hususta kendi düşüncelerinin önemli olmadığını söylediler (Toker, 1969: 228).

21 Ekim 1961 günü Albay Dünder Seyhan, Türkiye'deki siyasi durumu görüşmek üzere "Öndörtler"den bazılarıyla Brüksel'de buluştu. Seyhan'ın Brüksel'de görüşmelerine başladığı aynı gün, aralarında Birinci Ordu ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Cemal Tural'ın da bulunduğu 10 general ile 28 albayın katıldığı büyük bir toplantı yapılmış, toplantıda seçim sonuçları değerlendirildikten sonra oy birliği ile "21 Ekim Protokolü"⁹ imzalanmıştır (**Cumhuriyet**, 22 Ekim 1961).

Protokolü imzalayanlar; devrimi milletin gerçek temsilcilerine emanet etmek için müdahalede bulunma, bütün siyasi partileri yasaklama, seçim sonuçlarını iptal etme ve MBK'ni lağvetme tehdidinde bulundular. Müdahale kararı 25 Ekim'de uygulamaya konulacaktı. Protokol, partiler üzerinde istenen etkiyi yarattı. 24 Ekimde, parti liderleri kendi protokollerini imzaladıkları Çankaya Köşkü'ne çağırıldılar ve uzlaşmaya vardılar (Ahmad, 1996: 177-178).

24 Ekimde Kuvvet Komutanları tarafından hazırlanan ve 4 parti lideri tarafından da imzalanan protokole göre MBK'nin emekliye sevk ettiği subayları görevlerine iade edecek yasaları Meclis'ten geçirmeyeceklerdi. Ayrıca siyasi parti başkanları partileri adına cumhurbaşkanı adayı gösteremeyecekler, Yassıda mahkûmlarının affı konusunda da şimdilik yapacak bir teklifi yersiz bulduklarını kabul edeceklerdi (**Cumhuriyet**, 25 Ekim 1961).

21 Ekim protokolünün işlerlik kazanmasını Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay önlemişti. Kuvvet komutanlarıyla bir toplantı yapan Sunay'ın durumun ciddiyetini koruduğunu ancak Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi ve İsmet İnönü'nün Hükûmeti kurması hâlinde müdahaleye gerek kalmayacağı söylemesi ile tansiyon düşmüştü (Örtülü, 1975: 179-180).

3 Ekim 1961 tarihinde emekliye ayrılmış olan Cemal Gürsel'i (BCA, Tarih: 3.11.1961, Dosya: 111/27, Fon Kodu: 30.18.01, Yer No: 162.57.16.), meclis, 26

⁹ Protokol metni şöyledir: "1. TSK mensupları aşağıda açık imzaları bulunan 21 Ekim 1961 günü saat 14.30'da toplanmışlar ve gündemlerinde mevcut olan konuları müştereken müzakere etmişler ve ittifakla aşağıdaki karara varmışlardır:

- a. TSK 15 ekim 1961 günü yapılmış olan seçimlerden sonra gelecek yeni TBMM toplanmadan evvel duruma fiilen müdahale edecektir.
 - b. İktidarı milletin hakiki ve ehliyetli mümessillerine tevdi edecektir.
 - c. Bütün siyasi partiler faaliyetten men edilecekler seçim neticeleri ile MBK feshedilecektir.
 - d. Bu kararın tatbiki 25 Ekim 1961'den sonraki bir güne tehir edilmeyecektir.
2. İş bu zabıt varakası üç nüsha olarak tanzim edilmiş ve bütün üyeler tarafından aynı anda imza edilmiştir." Geniş bilgi için (bkz.: Aydemir, 1968: 108)

Ekim 1961 günü yapılan oylamasında cumhurbaşkanlığına; 607 kişiden 434 oy alarak seçmiştir (Kara, 2004: 52).

c. İlk Koalisyon Hükûmeti'nin Kurulması

Hükûmet'in bir an önce kurulması için çaba gösteren Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Senato ve Millet Meclisi Başkanlarıyla 7 Kasım'da bir toplantı yaptıktan sonra "*üçlü solüsyon*" adı verilen yeni bir teklifin partiler duyurulmasına karar verdi. Bu partiler arasında bir buhrana yol açtı. Bu buhran giderilemeyince 10 Kasım 1961 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, siyasi parti liderleri ile bir toplantı yaptı, Ardından Anayasal hakkını kullanarak Hükûmet'i kurma görevini CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye verdi (**Son Havadis**, 11 Kasım 1961).

Hükûmeti kurma görevi İnönü için oldukça zordu; zira hiçbir parti, İnönü yönetiminde çalışmak istemiyordu. Cumhurbaşkanı Gürsel ile görüşmelerinde bunu açıkladılar (Ahmad, 1996: 208). İnönü koalisyon ortaklığını AP'ye önerdi. Aslında diğer partilere de ortaklık önerilmiş, ama onlar geleceğe yönelik yatırımlar amacıyla bu ortaklığı reddetmişlerdi. AP uzun tartışmalardan sonra, biraz da Gümüşpala'nın baskısı ile, öneriyi kabul etti. Bu ortaklık, beklendiği gibi AP'nin aleyhine değil, lehine sonuç verdi ve AP o dönemin etkin çevrelerinde prestij kazandı, âdeta resmen kendisini kabul ettirdi (Çavdar, 1985: 2090).

Uzun süren Ebedi Şef ve Milli Şef dönemi, 10 yıl süren DP döneminden sonra gelen 27 Mayıs İhtilali ve Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon Hükûmeti kurulmuştur. Artık, Türk siyasal yaşamı yepyeni bir kavram ile tanışmaktadır. Üstelik birbirine zıt iki parti kurmaktadır koalisyonu; CHP ile kapatılan DP'nin ardılı olan AP (Kara, 2004: 26). AP Genel İdare Kurulu'nun katılma kararını açıklaması ile 16 Kasım 1961 tarihinde CHP ve AP, koalisyon Protokolünü imzaladılar (Ahmad, 1976: 240-241).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 102'nci maddesi gereğince hazırlanan Bakanlar Kurulu ise şöyle oluşmuştur (**T.C. Hükûmetleri**, 1978: 15-16: Ahmad, 1976: 240-241):

Başbakan: İsmet İNÖNÜ (Malatya, CHP)

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Ali Akif EYİDOĞAN (C. S. Üyesi, Zonguldak, AP)

Devlet Bakanı: Turhan FEYZİOĞLU (Kayseri, CHP)

Devlet Bakanı: Avni DOĞAN (Kastamonu, CHP)

Hıfzı Oğuz BEKATA (C. S. Üyesi, Ankara, CHP)

Devlet Bakanı: Necmi ÖKTEN (Çorum, AP)

Devlet Bakanı: Nihat SU (Antalya, AP)

Adalet Bakanı: Kemal Sahir KURUTLUOĞLU (C. S. Kontenjan üyesi)

Millî Savunma Bakanı: Mehmet İlhami SANCAR (İstanbul, CHP)

İçişleri Bakanı: Ahmet TOPALOĞLU (Adana, AP)

Dışişleri Bakanı: Selim Rauf SARPER (İstanbul, CHP)

Feridun Cemal ERKİN (TBMM dışından)

Maliye Bakanı: Osman Şefik İNAN (Çanakkale, CHP)

Millî Eğitim Bakanı: Mehmet Hilmi İNCESULU (Çorum, CHP)

Bayındırlık Bakanı: Mehmet Emin PAKSÜT (Ankara, CHP)

Ticaret Bakanı: Mehmet İhsan GÜRSAN (İzmir, AP)

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Süleyman Suat SEREN (C. S. Üyesi, Isparta, AP)

Gümrük ve Tekel Bakanı: Şevket PULATOĞLU (C. S. Üyesi, Trabzon, AP)

Tarım Bakanı: Ali Cavit ORAL (Adana, AP)

Ulaştırma Bakanı: Mustafa Cahit AKYAR (C. S. Üyesi, Denizli, AP)

Çalışma Bakanı: Bülent ECEVİT (Ankara, CHP)

Sanayi Bakanı: Fethi ÇELİKBAŞ (Burdur, CHP)

Basın-Yayın ve Turizm Bakanı: Kamran EVLİYAOĞLU (Samsun, AP)

İmar ve İskân Bakanı: Mehmet Muhittin Güven (İstanbul, AP)

d. Koalisyon Hükûmeti'nin Faaliyetleri

27 Kasım 1961 tarihli Birinci Koalisyon Hükûmeti'nin Programı'nı açıklayan İsmet İnönü, Koalisyon Hükûmeti'ni "İnkılâp Hükûmeti" olarak nitelendirerek şunları söylemiştir (T.C. Hükûmetleri, 1978: 17):

"Başkanı bulunduğum karma Hükûmet siyasi hayatımızda geçmiş misali olmayan yeni bir teşekküldür. Uzun bir ayrılık devri içinde bir araya gelmeleri ve bir dilden konuşmaları imkânsız sayılan siyasi partiler, anlaşarak bir Hükûmet kurabilmişlerdir. Bu netice, milletimizin siyasi olgunluğunun ve her güçlüğü yenme hususundaki denenmiş kudretin yeni bir örneğidir... Hülasa olarak söyleyebilirim ki karma Hükûmet memlekette demokratik rejimin tam manasıyla bir vasıta olarak işleyecek durumda ve kudrettedir."

Koalisyonun güvenoyu öncesinde, partilerin içerisinde anlaşmazlıklar baş gösterdi. YTP'li milletvekilleri, CHP'ye yakın olanlar ve AP 'ye yakın olanlar şeklinde ikiye ayrıldılar. Aralarında 42 senatör ve milletvekilinin bulunduğu YTP'liler, CHP'ye yakın olanlarla anlaşamıyor, hatta bazı AP milletvekilleriyle de temasa geçiyorlardı. 27 Kasım 1961 günü İsmet İnönü, Hükûmet programını Meclis'e sundu. Koalisyon protokolünün genişletilmiş şekli olan Hükûmet programında; siyasi istikrarı korumak ve geliştirmek, partizanlığı önlemek ve hürriyet nizamı içinde hızlı bir kalkınmanın sağlanması üzerinde durulmuştu (T. C. Hükûmetleri, 1978: 17-29; Arar, 1968: 325-344).

Programın 27 Kasım 1961 günü Meclis'te okunmasının ardından, 1 Aralık 1961 günü yapılan oylamada ilk koalisyon Hükûmeti Meclis'ten güvenoyu aldı. Oylamaya katılan 351 milletvekilinden 269'u lehte, 78'i çekimser 4'ü de aleyhte oy vermişlerdi. 269 lehte oydan 162'si CHP'lilere, 101'i AP'lilere, 3'ü YTP'lilere

ve 3'ü de CKMP'lilere aitti. 98 Milletvekili ise toplantıda bulunmadıkları için ya da bulundukları halde oylamaya katılmayanlardı ki çoğu da AP'li müfritlerdi. AP'lilerin aralarında anlaşarak İnönü Hükûmetini güçsüz ve dayanıksız göstermek için kısmen güven, kısmen ret, çekimser, katılmama gibi eğilimler sergilendiği gibi bir güven oylaması, ilk ortak Hükûmetin ömrünün kısa olacağı hakkında baştan bir işareti gibidir. Koalisyon Hükûmeti'nin programı, bir "ortak program"dır. Sonuç olarak, CHP ve AP'nin uzlaşarak anlaşmasıyla oluşmuştur (Kara, 2004: 60).

Eski DP'lilerin affı konusu, koalisyon Hükûmeti göreve başlar başlamaz gündeme gelmiştir. YTP Erzurum Milletvekili Ertuğrul Akça, 12 Aralık 1961 günü, huzurun sağlanması için affın bir ön mesele olup olmadığını, sözlü soru şeklinde meclise getirdi. AP aynı günlerde siyasi af için diğer partilerle temasa geçti. Bu konuda bir kanun tasarısı hazırlamak üzere AP içerisinde bir heyet kuruldu. "Af" konusunun eski DP seçmenine hitap eden partilerce bir siyasi istismar aracı olarak kullanılacağı ve başta AP olmak üzere bu partilerin içindeki müfritler af konusunda baskı yapacakları anlaşılmaktaydı (Toker, 1969; 27-28)

Af konusunda partiler ilgili komisyonlarını görevlendirdiler, Af konusu mecliste hararetle tartışmalara yol açtı. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 18 Aralık'ta af konusunu görüşmek üzere İsmet İnönü'yü köşke davet etmişti. İnönü Çankaya'da bir saat kadar Gürsel ile görüştüktan sonra Meclis'e gelmiş ve Meclis'teki odasında önce AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ile sonra CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal'la görüşmüştü (**Cumhuriyet**, 19.12.1961). Siyasi istikrarsızlık ile birlikte ekonomide de sıkıntılar devam etmekte idi. Koalisyon Hükûmetinin karşısına çıkan diğer önemli sorun ise Doğu illerinde ki açlık ve kıtlık tehlikesi idi. Konu ile ilgili olarak Turhan Feyzioğlu, 12 maddelik tedbir listesini meclise sunmuştur (**Sonhavadis**, 28 Aralık 1961).

31 Aralık 1961 tarihinde ölen, Yassıada mahkûmlarından, Demokrat Parti'li Bayındırlık ve Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin 2 Ocak 1962 günü yapılan cenaze töreninde yaşanan gerginlik koalisyon için başka bir soruna daha yol açmıştı. Cenaze töreninde eski DP'lerin affını isteyen topluluk polisle çatıştı (Ahmad, 1976: 243).

e. Albay Talat Aydemir Olayı

Genel af konusunun sürekli istismarı koalisyon Hükûmetinin huzurunu kaçırdı ve daha kötüsü, silahlı kuvvetlerin müdahaleci grubu bunu bir provokasyon olarak yorumladı. Öteden beri zaten mevcut siyasal tabloyu için sindiremeyen Silahlı Kuvvetler kaynamakta idi. AP içerisindeki siyasi çalkantı ve Hükûmet gerginliği karşısında Albay Talat Aydemir başkanlığında bir kısım birliklerin 22 Şubat'ta darbe girişimine kadar gelip dayandı. MBK, seçimlere giderek yönetimi bırakmaya karar verdiğinde, bu yönelişi doğru bulmayan çok sayıda general ve yarbay-albay ordu içinde gizli bir örgüt kurmuşlardır. Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB), giderek genişlemiş ve Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel lider olarak öne çıkmıştır.

9 Şubat 1962’de SKB üyeleri, istikrarsız durumu görüşmek üzere İstanbul’da toplandı. Ekim 1961’de olduğu gibi, belli bir tarihte harekete geçme, bu durumda 28 Şubattan sonra olmamak üzere, niyetlerini ilan eden bir protokol imzaladılar. Bir kez daha inisiyatif İstanbul’daki SKB generallerinin elinde kaldı ve inisiyatifin Ankara’daki “Albaylar Cuntası”na geçmesine izin verilmedi (Ahmad, 1966: 179-180; Kara, 2004: 63-67). Grup, meclisin feshini ve yönetime el koymak istedi. İhtilalin sebeplerini ise: Türkiye’nin daha dinamik bir sistem içinde ve daha kısa bir zamanda kalkınması, mevcut düzenin yenilenmesi biçiminde ortaya koyuyordu (**Cumhuriyet**, 23.02.1962).

Başbakan İnönü, Genelkurmay Başkanı Org. Sunay ile anlaşma sağlamış, generaller, İnönü-Sunay ekibine katılmışlardı. SKB ise “Albaylar Cuntası” olarak anılan Aydemir ve arkadaşlarının komutasına kalmıştır. Yeni atanan Harp Okulu V Muhafız Alay Komutanları’nın Aydemir kuvvetlerince gözaltına alınması ile harekât başlamıştır (Kara, 2004: 63-67). Talat Aydemir, o günler ile ilgili olarak;

“...Saatlerde ilerledikçe kıtaların kontrolü güçleşiyordu. Bu sırada Genelkurmay’dan gelen elçiler Sunay’ın yazılı bir taahhütnamesini getirdiler. Ben, hukuki değeri olmadığını söyledim... Saat 02. 30 raddelerinde onu da getirdiler. Yine hukuki değeri olmadığını söyledim kâğıdı getiren kurmay albay; onun altındaki imza Lozan Sulhu’na imza koyana aittir her türlü taahhüdünü yerine getirecektir” (Aydemir, 1968: 139).

Aydemir, harekât yapıldığında meydana gelebilecek olayları dikkate alarak harekâtı durdurma kararı aldı. 22 Şubat’ı 23 Şubat’a bağlayan gece İnönü-Sunay ekibi ile Aydemir ekibi pazarlık sonucu silah bırakma koşuluyla affedilmede mutabık kaldılar (Kara, 2004: 66-67).

22 Şubat 1962 başarısız darbesini, Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir yönetti. Yetkililer bu yarı darbeyi bastırmada hiçbir güçlük çekmedi ve Aydemir’in kendisi teslim oldu (Ahmad, 1966: 179-180; Kara, 2004: 63-67). AP, tüm orduya bağlılığına rağmen, SKB içinde yer alan küçük bir grubun iki kez darbe teşebbüsünde bulunmasının nedeni gibi gösterilmiştir. Talat Aydemir grubunun kalkıştığı bu iki teşebbüs (21-22 Şubat 1962-20-21 Mayıs 1963), ilk bakışta AP içindeki müfritlerin, başta siyasal af olmak üzere birçok konuda takındıkları uzlaşmaz tavra karşı yapılmış görünmektedir. Ancak işin gerçeği odur ki, Aydemir isyanları hem MBK’ne, hem aynı ayaklanmayı 9 Şubat 1962’de planlayıp sonra iptal eden SKB’ne hem CHP’ye ve hem de AP’ye karşıdır. 14’lere hem yakın ilişki içindedir hem de onlarla birleşmeyi reddetmektedir. Hiçbir programı yoktur. Ayaklanma sırasında yayımlanan partiler arası bildiride de belirtildiği gibi, 27 Mayıs o günkü “...meşru nizamın temeli...” olarak perçinlenmiş ve 8 Mart 1962’de yürürlüğe giren ‘Tedbirler Kanunu’ ile 27 Mayıs’a karşı işlenen fiillerin cezalarını arttırılması karara bağlanmıştır (Cizre, 2002: 62-63).

Başarısız darbe, koalisyon ortakları ve siyasi muhalifleri karşısında İnönü'nün elini o an için güçlendirdi. Fakat gerçekte olduğundan daha fazla güçlenen Yüksek Komuta oldu. Yeni anayasanın 111. Maddesi, yasanın belirlediği bakanlardan, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarından oluşan Millî Güvenlik Kurulu'nun oluşmasını sağlamakta iken, Mart 1962'de, yeni bir yasa Kurul'un gücünü arttırdı (Ahmad, 1966: 180).

Doğu'daki sefaletten başka kentteki vatandaş da ekonomik açıdan sıkıntı içerisindeydi. Hükûmet memur maaşlarına yılbaşı itibarıyla yapılması gereken % 15'lik maaş zammını dahi ertelemekteydi. Meclis'te memur maaşlarına zam ertelenirken, bazı milletvekilleri de maaşlarına zam istemekteydiler (Toker, 1969: 24).

Koalisyonun bozulmasına iki sorun neden oldu. Biri, nazik bir konu olan, eski DP siyasetçilerine genel af konusuydu. Kabine bu konuda hem ordunun hem de AP içerisinde ki eski DP taraftarlarının duyarlılıklarından dolayı adımlarını ihtiyatlı atmak zorundaydı. Öteki ise planlı ekonomi projesi idi. Bunu CHP ve ordu destekliyor ama AP şiddetle karşı çıkıyordu (Zürcher, 2003: 362-363). 22 Şubat'ta ayaklananlar yargılansa, silahlı kuvvetlerde oluşacak dalgalanma iktidarın bentlerini aşacaktır. İktidar dayanma gücünden yoksundur. İnönü bunları hesaba katarak 22 Şubatçılara af konusunu gündeme getirmiştir. Dengeler, Aydemir ve arkadaşlarına özel bir af yasası çıkartma yönündedir. (Kara, 2004: 66-67).

Zoraki koalisyon artık çatırdamaya başlamıştır. AP, 22 Şubat'ı bastıran İnönü'yü bağrına bastırırken, şimdi o günleri unutmuş görünmektedir. CHP ise, örgütün iktidardan “nasiplenmemesi” yüzünden kaynamaya başlamıştır. AP, 22 Şubat'çıların affının usul yönünden dayanıksız olduğundan hareketle Başbakan'ı eleştirmektedir. 24 Martta bir muhtıra vererek İnönü'yü köşeye sıkıştırmaya çalışmışlardır (Kara, 2004: 69).

Hükûmet, birinci Aydemir isyanından sonra ciddi bir biçimde parçalanmış olan orduda bütünleşmeyi sağlamak amacıyla, olayın faillerine af getirme hazırlıklarına başlayınca, AP ve YTP bu askeri affa karşı siyasal affı bir koşul olarak öne sürmüşlerdir. Böylece başlayan siyasal gerginlik, bu geçiş döneminde var olan istikrarsızlığı büsbütün arttırmıştır (Cizre, 2002: 64). Hazırlanan tasarı, 30 Nisan'da yasalaşarak 22 Şubat'çılar özel bir yasa ile affedilmişlerdir (Kara, 2004: 69). AP af konusunda Ekim'den önce ilk kademe affın yapılması yönünde kesin ısrarını sürdürmesi sonucunda, Başbakan İnönü, “son bir ayda af konusu bütün Hükûmet meseleleri üstünde telakki edilerek Hükûmet mefluç hale getirilmiştir” dedi ve istifa etti (Cumhuriyet, 31.05.1962). Ardından İnönü, bu kez CHP ile iki küçük partinin (CKMP ve YTP) koalisyonuna dayanan yeni bir kabine kurdu (Zürcher, 2003: 362-363).

1960 sonrasındaki siyasal süreci üçe ayırırsak; ara rejim dönemleri, tek parti Hükûmeti dönemleri ve koalisyon dönemleri; yaklaşık 22 yıl ile koalisyon

dönemlerinin öne çıktığı görülecektir. 1960'tan 2002 Kasımına kadar yaklaşık 41,5 yılın yarısından fazlası koalisyon Hükûmetleri ile geçmiştir (Kara, 2004: 47).

SONUÇ

Cumhuriyet tarihi, çok partili rejime geçtikten sonra koalisyonla ilk kez 27 Mayıs'tan sonra tanışmıştır. 1950'ye kadar süren 27 yıllık CHP iktidarının ardından 10 yılda DP iktidarına yönelen Türkiye, 1961 seçimleri sonrasına kadar koalisyon kavramına yabancı kalmıştır. Darbenin ardında Millî Birlik Komitesi, 15 Ekim 1961'de seçimle yeni bir Hükûmet iş başına gelene kadar, bu çerçevede içinde on yedi ay çalıştı. Bu on yedi aylık süre içinde, Türkiye'nin geleceği bakımından büyük önem taşıyan pek çok olay cereyan etti.

13 Ocak 1961 tarihinde siyasal partilerin faaliyetleri üzerindeki yasak kaldırıldı; ayrıca partilerin faaliyetlerine devam etmelerine ve bir ay içerisinde başvurmak kaydıyla, yeni partiler kurulmasına izin verildi.

Türk halkının siyasal açıdan kendini ifade etmesi için ilk fırsat, 9 Temmuz 1961'de anayasa için yapılan halkoylaması idi. Halkoylamasında 27 Mayıs güçleri beklenmedik ciddi bir darbe yedi. Anayasa % 38.3'e karşı yüzde 61.7 oyla kabul edilmişti ama Hükûmetin anayasa lehinde ki propaganda çabaları göz önüne alındığında, % 38.3 oranının son derece yüksek olduğunun kabul edilmesi gerekiyor. Bu, hiçbir örgütlenmesi olmadığı halde Menderes taraftarı seçmenin büyük ölçüde aleyhte oy verdiğini gösteriyordu.

27 Mayıs 1961 İhtilalı sonrası ilk genel seçimler 15 Ekim 1961'de gerçekleşmiştir. Yeni Anayasaya göre Meclis'in yanında ayrıca Cumhuriyet Senatosu kurulmuştur. Kapatılan DP'nin katılamadığı seçimlerde CHP'nin dışında yeni kurulan; Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP), ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) yarışmıştır. Milletvekili ve senatörlük için seçimler birlikte yapılmasına karşın, iki ayrı seçim sistemi uygulanmıştır. Senato seçimleri çoğunluk sistemine, milletvekili seçimleri ise nispi temsil esasına göre yapılmıştır. Seçim şu sonuçları aşağıdaki tabloyu ortaya çıkarmıştır. 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerde hiçbir parti Hükûmeti oluşturacak çoğunluğa erişememişti

21 Ekim protokolünün işlerlik kazanmasını Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay önlemişti. Kuvvet komutanlarıyla bir toplantı yapan Sunay'ın durumun ciddiyetini koruduğunu ancak Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi ve İsmet İnönü'nün Hükûmeti kurması hâlinde müdahaleye gerek kalmayacağı söylemesi ile tansiyon düşmüştü.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, siyasal parti liderleri ile bir toplantı yaptı, Ardından Anayasal hakkını kullanarak Hükûmeti kurma görevini CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye verdi. İnönü AP koalisyon teklifinde bulundu. AP uzun tartışmalardan sonra, biraz da Gümüşpala'nın baskısı ile öneriyi kabul etti. Uzun süren Ebedi Şef ve Millî Şef dönemi, 10 yıl süren DP döneminden sonra gelen

27 Mayıs İhtilalı ve Cumhuriyet tarihinin ilk Koalisyon Hükûmeti. Artık, Türk siyasal yaşamı yepyeni bir kavram ile tanışmaktadır. Üstelik birbirine zıt iki parti kurmaktadır koalisyonu; CHP ile kapatılan DP'nin ardılı olan AP.

Cumhuriyet tarihinin ilk Koalisyon Hükûmeti'ni "İnkılâp Hükûmeti" olarak niteleyen İnönü başkanlığında kurulan Koalisyon Hükûmeti'nin ilk sorunlarından birisi AP'nin genel bir siyasi af istemini gündeme getirmesi olmuştur. AP'nin verdiği af konusundaki ısrarların yanı sıra, etkili sosyal ve ekonomik reformlara taraftar olduklarını ileri süren Albay Talat Aydemir ve arkadaşları, 1961 seçimlerinden dört ay sonra "Koalisyon Hükûmeti'nin başarısızlığı" gerekçesi ile 22 Şubat 1962 tarihinde başarısız bir Hükûmet darbesine girişmişlerdir. 22 Şubat'çıların affına ilişkin yasa tasarısının görüşülmesi sırasında, özellikle AP grubunun siyasi affın Kayseri'deki DP'li siyasi mahkûmları içine alacak bir genellik kazanması konusunda ısrarlar devam etmişti. AP Genel Kurulu ile CHP arasında af konusunda varılan anlaşma, AP grubu tarafından kabul edilmeyince İsmet İnönü, 30 Mayıs 1962'de başbakanlıktan istifa etti. Böylece AP'nin ve CHP'nin iş birliği ile 20 Kasım 1961'de kurulmuş olan Birinci Koalisyon Hükûmeti, siyasal suçluların affı konusunda çıkan anlaşmazlık sebebiyle bitmiş oldu. 1960 sonrasında, yaklaşık 22 yıl ile koalisyon dönemlerinin öne çıktığı görülecektir. 1960'tan 2002 Kasımına kadar yaklaşık 41,5 yılın yarısından fazlası koalisyon Hükûmetleri ile geçmiştir

KAYNAKÇA

a. Kitaplar

Ahmad, Feroz, (1996), **Demokrasi Sürecinde Türkiye, (1945-1980)**, İstanbul: Hil Yayınları.

Ahmad, Feroz-Turgay, Bedia, (1976), **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, Ankara: Bilgi Yayınları.

Akbaş, Salih, (1989), **Adalet Partisi ve İdeolojisi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Arar, İsmail, (1968), **Hükûmet Programları 1920-1965**, İstanbul: Burçak Yayınları.

Aydemir, Talat, (1968), **Talat Aydemir'in Hatıraları**, İstanbul: Kitapçılık Ltd. Yayınları.

Başgil, Ali Fuat , (1990), **Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in Hatıraları**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Büyük Larousse, (1986), C. XIII, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Cizre, Ümit, (2002), **AP-Ordu İlişkileri Bir İkilemin Anatomisi**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çavd.ar, Tefik, (1996), **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, Ankara: İmge Yayınları.

Demirel, Tanel, (2004), **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İstanbul, İletişim Yayınları.

Gevgilili, Ali, (1987), **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Girgin, Kemal, (1982), **Politika Sözlüğü**, İstanbul: Hür Yayınları.

Örtülü, Erdoğan, (1975), **Üç İhtilalin Hikâyesi**, Konya: Millî Ülkü Yayınları.

Kabasakal, Mehmet, (1991), **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)**, İstanbul: Tekin Yayınları.

Kara, Muzafer, Ayhan, (2004), **Koalisyonlar (Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu)**, İstanbul: Otopsi Yayınları.

Meydan Larousse, (1985), C. VII, İstanbul: Meydan Yayınları.

Toker, Metin, (1969), **İsmet Paşayla 10 Yıl Cilt 4 (1961-1964)**, 1. Baskı, İstanbul: Burçak Yayınları.

Topkaya, Erkin, (1969), **Anayasa, Siyasi Partiler Kanunu**, Ankara: Ulusal Basımevi.

Türk Ansiklopedisi, (1975), C. XXII, Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetleri 1960-1978, (1978), C. II, Başbakanlık O ve M Daire Başkanlığı, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Weiker, Walter, (1967), **1960 Türk İhtilalı** (Çev. Mete Ergin), İstanbul: Cem Yayınları.

Zürcher ,Erik Jan, (2003), **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları.

b. Makaleler

Çavd.ar, Tevfik, (1985), “Adalet Partisi”, Murat Belge (ed.), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 8, İstanbul: İletişim Yayınları.

Soysal, İlhami, (1985), “Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucuları”, Murat Belge (ed.), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 8, İstanbul: İletişim Yayınları.

c. Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Son Havadis

